

Az általános birtoklásjelölő morféma viselkedése a magyar pc-játékosok nyelvhasználatában

1. Bevezetés, témamegjelölés. Egy korábbi munkámban (LANTAY 2020: 43–55) már beszámoltam arról, hogy a magyar anyanyelvű, számítógépes játékokkal játszó nyelvhasználók a videójátékokkal való játszás során elkerülhetetlenül rákényszerülnek az angol nyelv használatára, hiszen a játékok döntő többsége nem kap magyar szinkront és/vagy magyar nyelvű feliratot. Az online játékok során az egymással játszó magyar anyanyelvű nyelvhasználók a játék alatti kommunikációjukban nem fordítják le az angol töveket magyarra, hanem azokat eredeti alakjukban használják, és a szövegkörnyezetnek megfelelően látják el magyar toldalékokkal őket. A magyar anyanyelvű számítógépes játékosok nyelvhasználatának megfigyelése során tűnt föl az a jelenség, hogy egyesek közülük a szibilánsra végződő idegen eredetű tövekhez az általános birtoklásjelölő morféma (a továbbiakban: ÁBJ morféma) *j*-vel álló alternánsát tapasztlják. E jelenség azért meglepő, mert a szakirodalom alapján azt várhatjuk el, hogy szibilánsra végződő tőhöz az ÁBJ morféma *j* nélkül álló alternánsa járuljon. Feltevésem szerint, amikor a nyelvhasználó ilyen rendkívüli alakokat produkál, azt egy elidegenítő hatás vagy transzparenciára való törekvés hatására teszi.

Korábbi munkámban a kutatáshoz online kérdőív kitöltésével gyűjtöttem anyagokat, majd a jelenséget optimalitáselméleti keretben közelítettem meg. Jelen írásban hanganyagok rögzítésével jutottam adatokhoz. Kiinduló hipotézisem az volt, hogy az ÁBJ morféma *j*-vel álló alternánsa gyakrabban jelenik meg szibilánsra végződő tövek után szóban, mint írásban. Az optimalitáselméleti keretben történő korábbi megközelítésemben bemeneti alaknak a *tő + ÁBJ* formát használva vizsgáltam. Jelen írásban megvizsgálom, hogy az ÁBJ morféma *j*-s vagy *j* nélkül álló alternánsa a termékenyebb minta, majd az optimalitáselméleti megközelítés során már a termékenyebb alakot veszem fel bemeneti alaknak.

Jelen dolgozat felépítése a következő. A dolgozat **2.** pontjában bemutatom az adatgyűjtés során nyert adatokat, majd ezt összevetem a korábbi adatgyűjtés eredményével (ez részletesen megtalálható LANTAY 2020-ban). A **3.** pontban ismertetjük a birtokos alakokra vonatkozó faktorokat REBRUS (2013) alapján, szólnunk a birtokos ragozás kérdéseiről PAPP (1975) alapján, majd KIEFER (1991)-re hivatkozva állást foglalunk abban a kérdésben, hogy az ÁBJ morféma *j*-s vagy *j* nélküli alternánsát célszerűbb-e a termékenyebb mintának tekintenünk. A dolgozat **4.** pontjában optimalitáselméleti keretben közelítjük meg a jelenséget.

2. Az adatgyűjtésről. A jelen kutatáshoz szükséges adatokhoz hangrögzítéssel jutottam hozzá. A munkamódszer hasonló volt a korábbi cikkemben (LANTAY 2020: 45–47) bemutatotthoz, azzal a különbséggel, hogy míg korábban írott anyagokat gyűjtöttem, most hangrögzítést végeztem. Az anonim, saját bevallásuk szerint

számítógépes játékokkal gyakran játszó adatközlőknek 16 mondatot kellett felolvasniuk. Minden mondat hiányos volt, mondatonként legalább kettő, legfeljebb öt tövet kellett a mondat értelmének megfelelő magyar toldalékkal ellátniuk az adatközlőknek. E toldalékolatlan tövek zárójelben, alanyesetben álltak a mondat azon részén, ahová a megfelelő(nek érzett) magyar toldalékkal ellátott alakban kellett elhelyezni a mondatban. A felvételek előtti instrukciók során külön megkértem az adatközlőket, hogy először magukban olvassák el és értelmezzék a mondatokat, és csak azután olvassák fel hangosan, ha már eldöntötték, milyen toldalékkal gondolják ellátni a töveket. A hiányzó szavak nem mindegyike volt angol nyelvű, ezek ellenőrzésül szolgáltak. Néhány tö irreleváns volt a kutatás szempontjából, ezek feladata az adatközlők figyelmének elterelése volt.

A kérdőív összesen 48 toldalékolandó tövet tartalmazott, ezek közül 36 volt olyan, ami szibilánsra végződött. A mondatokat igyekeztem úgy megfogalmazni, hogy az adatközlők a vizsgált tövek esetében az ÁBJ morféma alkalmazását érezzék nyelvtanilag helyesnek. A vizsgált tövek közül 25 angol, 9 pedig magyar nyelvű volt:

[s]¹: *boss; cross; dress; fox; race; hossz.*

[z]: *booze; breeze; gooze; maze; borz; méz.*

[f]: *bush; cash; dash, rush, kés; hús.*

[ts]: *bats; boots; hats; rats; bérc; szanitéc.*

[tʃ]: *patch; peach; torch; witch; gyümölcs; korcs.*

[dʒ]²: *bridge; cage; mage; rage.*

2.1. A beérkezett adatok. A mondatokat összesen 23 adatközlő olvasta fel. Szándékom szerint legalább annyi hanganyag rögzítését végeztem volna el, mint ahány kérdőív-kitöltés volt a kutatás korábbi fázisában. (Az online kérdőívet összesen 56 adatközlő töltötte ki; l. LANTAY 2020: 47–49.) Ez a célkitűzésem sajnos nem valósult meg. Ennek két fő oka van. Az első: a két adatgyűjtés közti időben szüntek meg olyan fórumok (vagy megváltoztak a közzétételre vonatkozó szabályok, azaz kérdőívet/kérdőív kitöltésére való felkéréseket már nem lehetett posztolni), ahol korábban könnyen tudtam adatközlőket találni (az adatszolgáltatásra kérő bejegyzésem az oldalak adminjai kiemelték, hogy könnyen észrevehető legyen az oldal felhasználói számára). A másik ok sokkal személyesebb jellegű: a lehetséges adatközlők egy része szívesen szolgáltat adatot írásban, szóban azonban már nem. Ezt gyakran a – véleményük szerint – rossz angol kifejezéssel indokolták, amivel szerintük gúnyoros megjegyzések céltáblájává tették

¹ Ahogyan korábbi tanulmányomban (LANTAY 2020) is említettem, minden szibiláns esetében 4 angol és 2 magyar nyelvű tövet kellett ellátniuk az adatközlőknek az ÁBJ morfémával. Ez a szám az [s] végű tövek esetében 5 angol és 1 magyar. E szándékolatlan eltérés sajnálatos módon csak a beérkezett adatok összesítése során tűnt fel, így korrigálására már nem volt mód a kutatásban.

² A felsorolásból látható, hogy a kutatás nem terjedt ki a *dz* végű tövekre. Ennek egyik oka az ilyen tövek rendkívül alacsony előfordulása (pl. a szotar.com oldal 18 *dz*-re végződő magyar szót jelöl meg, amiből 17 az *edz* tö és annak különböző igeikötőkkel álló változatai), valamint a szakirodalomban is vita tárgyát képezi, hogy a *dz* önálló fonéma-e a magyar nyelvben, vagy sem. A vizsgált tövekre vonatkozó egyéb megjegyzéseket bővebben lásd LANTAY (2020)-ban.

volna magukat. A rögzített hanganyagokból nyert adatok nem mindegyike minősült hasznos adatnak. Az adatközlők egy része egész egyszerűen toldalékolatlanul hagyott több tövet is, esetleg olyan toldalékkal látta el a töveket, amelyek irrelevánsak a kutatás szempontjából. A magyar nyelvű ellenőrző példák esetében is tapasztalható nem releváns toldalékok, illetve ragozatlan alakok megjelenése. Magukat az adatközlőket teljes anonimitás övezi. Nem gyűjtöttem információt sem életkorukról, sem lakhelyükről vagy éppen iskolai végzettségükről. Az eredményeket a vizsgált tövek szerint csoportosítottam, azaz azt összesítettem, hogy az adott tőhöz beérkezett adatok között hány esetben fordul elő az ÁBJ morféma *j*-s, illetve *j* nélkül álló alakváltozata, nem pedig azt, hogy az egyes adatközlő milyen válaszokat adott a különböző tövekre. Az összes beérkezett és kiértékelt adat táblázatban összefoglalva:

1. táblázat

A hanganyagok rögzítésével összegyűjtött kiértékelt adatok

A tövek utolsó mássalhangzója	A vizsgált tövek	Az összes kitöltés darabszáma	A hasznos kitöltések darabszáma	Az ÁBJ <i>j</i> -s megjelenése
[s]	<i>boss</i>	23	23	0
	<i>cross</i>	23	22	2
	<i>dress</i>	23	21	2
	<i>fox</i>	23	18	3
	<i>race</i>	23	18	2
	<i>hossz</i>	22	22	0
[ʃ]	<i>bush</i>	23	23	4
	<i>cash</i>	23	16	0
	<i>dash</i>	23	19	1
	<i>rush</i>	22	19	3
	<i>kés</i>	23	13	0
	<i>hús</i>	22	16	0
[z]	<i>booze</i>	23	23	3
	<i>breeze</i>	23	20	2
	<i>goose</i>	23	21	2
	<i>maze</i>	23	23	1
	<i>borz</i>	23	19	2
	<i>méz</i>	23	21	0
[ts]	<i>bats</i>	23	15	2
	<i>boots</i>	23	19	3
	<i>hats</i>	23	19	1
	<i>rats</i>	23	16	2
	<i>bérc</i>	23	23	0
	<i>szanitéc</i>	22	22	1

[tʃ]	<i>patch</i>	23	23	0
	<i>peach</i>	22	18	0
	<i>torch</i>	23	23	2
	<i>witch</i>	22	20	1
	<i>gyümölcs</i>	22	20	0
	<i>korcs</i>	22	14	0
[dʒ]	<i>bridge</i>	23	21	0
	<i>cage</i>	21	20	1
	<i>mage</i>	23	17	1
	<i>rage</i>	22	18	2
Σ		771	665	43

A 665 hasznos adatból 43 esetben jelent meg a *j* szibiláns után. Százalékosan: az adatgyűjtés második fordulójában az ÁBJ morféma *j*-s alternánása szibiláns után az esetek 6,4%-ban jelent meg.

2.2. Az írott és hanganyagok arányainak összevetése. A kutatás korábbi fázisában az online kérdőív kitöltésével összesen 1487 hasznos adathoz jutottam. Ebből 59 tő esetén jelent meg az ÁBJ morféma *j*-s alternánása. Ezen 59 előfordulás közül mindössze 1 tő volt magyar nyelvű: *korcs*, az összes többi esetben kizárólag az idegen eredetű töveken jelent meg *j*-vel az ÁBJ morféma. Százalékos alakban megfogalmazva: az ÁBJ morféma *j*-vel álló alternánása a hasznos adatok 3,9%-ában fordult elő. Ahogy láttuk, a hanganyagok rögzítésével nyert adatok esetében szibiláns után az ÁBJ *j*-s alternánsának megjelenése 6,4% volt, ami valamivel több mint másfélszerese az írott adatok esetében szibiláns után *j*-s alternánssal álló ÁBJ morfémák megjelenésének.

Ezen adatok alapján úgy tűnik, hogy hipotézisem, miszerint szibiláns után az ÁBJ morféma *j*-s alternánása gyakrabban jelenik meg szóban, mint írásban, igazolást nyert. Teljes bizonyossággal azonban csak akkor tehetnénk meg ezt az állítást, ha a két fordulóban nagyjából azonos számú adatközlő eredményeinek az összehasonlítására volna lehetőség.

3. A birtokos alakokra vonatkozó faktorok. E pontban a *j*-toldalékos birtokos alakokban a *j* szegmentum megjelenését meghatározó főbb tényezőket vesszük sorra REBRUS (2013: 391) alapján. A produktív minta számos tényező függvénye. Alapvetően a tövégi mássalhangzótól függ. Palatális vagy szibiláns tövég esetén a *j* nélküli allomorf járul a tőhöz. Pl. *Boulogne-uk*, *Page-e*. Egyéb mássalhangzós tövég esetén a *j*-s toldalék az általános minta, még akkor is, ha ez fonotaktikailag kizárt mássalhangzó-kapcsolatokat hoz létre. Pl. *Recskje*, *Sartre-ja*, *Google-ja*. Vannak azonban morfológiai korlátai ennek a fonológiai alapú allomorfjának. Ilyen az, amikor a tő bizonyos képzőket tartalmaz (-*sÁg*, -*At*, -*lék*, -*AlOm* stb.). Ekkor a birtokos allomorf *j* nélküli. Hasonló a helyzet akkor is, ha a tő egyes gyakori idegen végződéseket tartalmaz. Pl. -(*t*)*or*, ((-*á*)*t*)*um*. Mindezekon kívül szemantikai tényezők is szerepet játszhatnak. A birtokos alak egyes

speciális jelentésű konstrukciókban kötelezővé teszi a *j*-t. Ilyen például az elidegeníthető és elidegeníthetetlen birtok kontrasztja. Pl. *ablaka* 'rész-egész viszony' vs. *ablakja* 'tulajdonviszony'. Mértékjelölés esetén, úgy tűnik, a *j* akkor is kötelező, ha egyébként nem. Pl. *méterje, szálja, vödörje*. Az eddig említetteken túl még az is megfigyelhető, írja REBRUS (2013: 391), hogy az allomorf-kiválasztásban morfofonológiai információk is szerepet játszanak. A kivételes töváltakozást mutató tövek túlnyomó részéhez a *j* nélküli allomorf járul, pl. *lov-a, borj-a, tork-a*; ugyanez az ún. nyitótövekre is igaz.

REBRUS úgy fogalmaz (2013: 391), hogy az itt említett tényezők kivételekkel és hezitációkkal ugyan, de abszolút módon teljesülnek. A továbbiakban REBRUS a nyitótövekkel foglalkozik, valamint a nyitás, a hangrend és az E/3 birtokosjelölő alternánsai közötti kapcsolatot vizsgálja, e kérdéskör azonban jelen dolgozat szempontjából irreleváns, így ismertetését mellőzzük.

3.1. A birtokos személyragozás kérdései PAPP (1975) alapján. PAPP (1975)-ben is találhatunk néhány olyan állítást, ami említést érdemel jelen munkában. PAPP FERENC A birtokos személyragozás kérdései című könyvfejezetében (PAPP 1975: 109–164) többek között a *j* szegmentum megjelenésének kritériumait vizsgálja. Munkájában külön foglalkozik a következő hangokra végződő tövekkel: *b, d, f, g, h, k, l, m, n, p, r, t, v*. A felsorolt hangok valamelyikére végződő töveket „B” végű töveknek nevezi a rövidség kedvéért. Mint láthatjuk, a szibilánsok nem szerepelnek a „B” végű tövek között, így számunkra azok az állítások érdekesek, amelyek a nem „B” végű tövekre vonatkoznak. PAPP (1975: 116) azt már a „B” végű tövek felsorolása előtt megjegyzi, hogy az affrikátákra (PAPP a *gy*-t és a *ty*-t is idesorolja a jobb átláthatóság kedvéért) és nem ajakrészhangra (tehát nem *v*-re, *f*-re) végződő tövek általában nem kapnak *j*-t.

Munkájában PAPP (1975: 119) azzal a feltételezéssel él, hogy működik a magyar nyelvben egy úgynevezett bázismegkülönböztető tendencia (a továbbiakban: BMT). Ennek eredményeképpen a legfontosabb névszói bázisok pusztán a hangalakjuk tekintetében is azonnal megkülönböztethetők egymástól. A három legfontosabb bázis a következő: 1. a pusztá, minden további jel nélküli bázis (pl. *üveg, asztal*); 2. az egyes szám harmadik személyű birtokosra utaló bázis (birtok egyes számban) (pl. *üvege, asztala*), valamint 3. a többes pusztá (birtokos személyrag nélküli) bázis (pl. *üvegek, asztalok*). A többi huszonegynéhány névszói bázis felsorolását mellőzi a szerző, amit azzal indokol, hogy e többi névszói bázis egyrészt nem olyan gyakori, mint az említett három, másrészt eléggé testes és jellegzetes jeltömbök alkotják őket. Az említett három bázisalak közül leginkább a pusztá és a possesszív bázis téveszthető össze: az utóbbi jele mindössze egy *-a/-e*, ezek a fonémák pedig pusztá tövégi helyzetben is elég terheltek. A BMT bővebb ismertetésétől, feltételezésének részletekbe menő indoklásától eltekintünk, pusztán a következő gondolatot ismertetjük. A BMT-ről információelméleti szempontból azt mondja PAPP (1975: 127), hogy érdekes fényt vetethet a magyar nyelvnek mint kódnak a működésére. A kód eszerint úgy van megszerkesztve, hogy a benne továbbított közléseket automatikusan elemezni lehessen szótár nélkül (vagy minimális szótárral). Ha a *j* nem lépne fel ilyen elhatároló funkcióval, akkor minden egyes *a* végű, alanyesetű szóelőfordulás után a szótárhoz kellene fordulni,

és abban ellenőrizni, hogy a *bomba* alak vajon egy *bomb* vagy egy *bomba* szótári alakra megy-e vissza; a **comba* alak egy *comb* vagy *comba* alakra, stb.

PAPP (1975: 152) külön foglalkozik a nem „B” végű tövek *j*-s alakjaival. Munkájában egészen eddig a pontig úgy tekintett a nem „B” végű tövekre, hogy azok egyáltalán nem bővíülhetnek *j*-vel. Ugyanakkor úgy fogalmaz, hogy ez nem teljesen igaz, a valóságban találni néhány ellenpéldát. Ezeket a következő csoportokba sorolja.

1. A betűk neve (ehhez járul egy esetben homonimaként egy zenei hang neve): *c*, *cs*, *gy*, *j*, *ny*, *q*, *ty*, *z*, *dz*, *zs*, *dzs*. E hangokat vizsgált alakjaiban természetesen úgy ejtjük, hogy [céje], [cséje] stb., és úgy írjuk, hogy *c-je*, *cs-je*.

2. Néhány nem „B” végű magyar szó vagy kap *j*-t jelzett alakjaiban, vagy ingadozik a *j*-s és *j* nélküli variáns között:

a) a *j* kötelezően megjelenik a következő szavakban:

gy: *nagy* (melléknév, határozószó, főnév);

sz: *szkunksz*, *angolszász* (főnév, melléknév);

ty: *ramaty*, *pitypalatty*.

b) ingadozás a *j*-s vagy anélküli alak között:

j: *jaj* (indulatszó, főnév);

sz: *asz*, *esz*, *desz*, *gesz*, *cisz*, *disz*, *fisz*, *gisz*;

ty: *pereputty*, *fütty*.

Ilyen kevés adat alapján azonban PAPP nem meri megkockáztatni azt a kijelentést, hogy a *j* megjelenhet sziszegők és affrikáták (vagyis szibilánsok) után is. Az itt említett rendhagyó alakokat PAPP hajlandó a BMT-vel magyarázni: a *szkunksz* *-nksz* kifutása teljesen szokatlan magyar szóvégen. Ezt – úgy látszik – célszerű megtámogatni a nehéz kiejthetőség ellenére is a *j*-vel.

3.2. Bemeneti alak -jA vagy -A? A kutatott jelenség optimalitáselméletben való szemléltetése előtt meg kell határoznunk a bemeneti alak formáját, azaz választanunk kell, hogy az ÁBJ morféma *j*-s, illetve *j* nélküli alternánsa kerüljön a bemeneti alakba. Kérdés az, hogy az ÁBJ morféma *j*-s és *j* nélküli alternánsa közül melyik a termékenyebb. Abból a tényből, hogy a magyarban régóta meglévő szavakban *d* után jöhet az ÁBJ *j*-vel és anélkül is, pl. *hada*, *padja*, de a nyelvbe újonnan bekerült szavakba csak *j*-vel: *feedje*, *hedge fundja*, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a *j*-vel álló alternáns a termékenyebb minta. KIEFER (1991: 8) úgy fogalmaz, hogy a *j*-s alakok jelöletlenebb, vagy más szóval termékenyebb, természetesebb, általánosabb voltát elsősorban nem a ragok eloszlására vonatkozó számadatok, mint inkább a következő tesztek támasztják alá: 1. több esetben az *-a/-e* ragot a *j*-s változat váltotta fel (pl. *vada* → *vadja*, *földe* → *földje*), az ellenkező irányú folyamatra nincs példa. 2. A gyereknyelvi adatokban szinte kizárólag a *j*-s alakok jelennek meg, még ott is, ahol a köznyelvi norma szerint a *j* nélküli alakok megjelenését várnánk el (*lábja*, *székje*). 3. A kitalált, nonszensz szavak is *-ja/-je*-t kapnak (pl. *sőbje*, *búgja*). 4. Az új jövevényszavakhoz is általában a *-ja/-je* járul (pl. *szputnyikja*, *lézerje*, *Reagenje*). REBRUS (1998: 154) továbbá felhívja a figyelmet arra, hogy határozott korreláció tapasztalható azok között a tények között, hogy egy fő nyitótő-e vagy sem, valamint hogy az ÁBJ *j* nélküli vagy *j*-vel álló alakban jelenik-e meg, pl. *hal*, *hala*; *lap*, *lapja*. A magyar nyelvbe újonnan bekerülő tövek általában nem nyitótövek, tehát – hacsak nincs

fonotaktikai oka annak, hogy nem állhat *j* az adott helyen – az újonnan átvett szavakhoz az ÁBJ morféma *j*-s alternánsa kapcsolódik. Mindezek alapján úgy tűnik, hogy az ÁBJ morféma *j*-s alternánsa a termékenyebb, mivel pedig a bemeneti alakok közül mindig a legtermékenyebbet célszerű választani, ezt az alternánst fogjuk használni az optimalitáselméleti keretben történő szemléltetésünk során.

4. Optimalitáselméleti megközelítés. Kutatásomban azzal a feltételezéssel élek, hogy a magyar anyanyelvű nyelvhasználók egy része azért produkál rendhagyó, meglepő alakokat, mert az idegennek érzett töveket izolátumként kezelik. A nyelvhasználó, amikor ilyen rendhagyó alakot produkál, egyféle elidegenítő eljárást alkalmaz. Ezen eljárás egyik fontos aspektusa a transzparenciára való törekvésben nyilvánul meg. Azaz a nyelvhasználó azt kívánja elérni, hogy a szótag- és morfémahatár egybeessen. Az idegennek érzett, idegenként kezelt tövek esetében a nyelvhasználó tehát az ÁBJ morféma *j*-s alternánsát fogja a szibilánsra végződő töhöz tapasztani, hiszen ekkor a szó- és morfémahatár egybeesik. Ha a nyelvhasználó mégsem érez idegennek, illetve kezel idegenként egy szibilánsra végződő tövet, úgy az ÁBJ morféma *j* nélküli alternánsát tapasztja hozzá. Ekkor a szó és morfémahatár már nem fog egybeesni, hiszen az a szegmentum, ami az alanyesetű alakban a kódában foglalt helyet, az ÁBJ morfémaival ellátott alak esetén már a következő szótag nyitányába kerül (pl. *rész-je* vs. *ré-sze*). Ezt az elidegenítő hatást vagy transzparenciára való törekvést kísérelem meg optimalitáselméleti keretben szemléltetni.

LANTAY (2020)-ban a jelenség optimalitáselméleti megközelítése során a következő korlátok kerültek alkalmazásra:

(1) MIND(szeg) Minden bemeneti szegmentumnak van megfelelője a kimenetben (törölni tilos). (Vö. PRINCE–SMOLENSKY 1993; SIPTÁR–SZENTGYÖRGYI 2013.)

(2) CSAK(szeg) Minden kimeneti szegmentumnak van megfelelője a bemenetben (betoldani tilos). (Vö. PRINCE–SMOLENSKY 1993; SIPTÁR–SZENTGYÖRGYI 2013.)

(3) HŰ-IO(sztg) A tömorféma szótagolása a toldalékolt alakokban is ugyanolyan, mint az alanyesetben.

(4) *Sj Szibiláns után nem állhat *j*.

Az elemzés során a *rész* tövet alkalmaztuk az optimalitáselméleti táblákban. A bemeneti alak a *rész* + ÁBJ volt, a kutatás pedig a következő eredménnyel zárult:

(5) *része/részje*

/re:s/ + ÁBJ	MIND(szeg)	CSAK(szeg)	HŰ-IO(sztg)	*Sj
☞ re:sɛ			*	
☞ re:sjɛ				*
re:sɛjɛ		*!	*	
re:s	*!			

A MIND(szeg) és a CSAK(szeg) korlátok egymáshoz viszonyított rangsorát megállapíthatatlanul hagytuk, ezt jelzi a szaggatott vonal a két korlát között. Mivel a *részeje* alak sérti a CSAK(szeg) korlátot, a *rész* alak pedig a MIND(szeg) korlátot, e két versenyző egyike sem lehet optimális kimeneti alak, hiszen van rajtuk kívül olyan jelölt, amelyik nem sérti meg egyiket sem e két legmagasabbra rangsorolt korlát közül. Ugyancsak nem határoztuk meg az egymáshoz viszonyított sorrendjét a HŰ-IO(sztg) és a *Sj korlátoknak. Ezzel a megoldással kívántuk szemléltetni a magyar anyanyelvű nyelvhasználók azon döntését, hogy mikor ÁBJ morfémával kell ellátniuk szibilánsra végződő idegen eredetű töveket, akkor e tövet idegenként kezelik-e, és az ÁBJ morféma *j*-s alternánsát tapasztják a tőhöz, vagy nem tekintik idegennek a tövet, és a tőhöz az ÁBJ morféma *j* nélkül álló alternánsa tapad.

Ez a megoldás azonban már nem tud működni abban az esetben, ha a bemeneti alaknak a *tő + -jA* formát alkalmazzuk:

(6) *része/részeje*

/re:s/ + -jA	MIND(szeg)	CSAK(szeg)	HŰ-IO(sztg)	*Sj
☹ re:sɛ	*!		*	
☞ re:sjɛ				*
re:sɛjɛ		*!	*	
re:s	**!			

Az egyaránt legmagasabb helyre rangsorolt MIND(szeg) és CSAK(szeg) korlátot három versengő alak is megsérti, mivel azonban van még egy versenyző (*részeje*), ami nem hágja át e két korlát egyikét sem, ez a jelölt lesz az optimális kimeneti alak. Az alkalmazott négy korlát illetően rangsorolásával nem tudjuk szemléltetni a nyelvhasználók döntését az elidegenítő hatás alkalmazásáról vagy annak figyelmen kívül hagyásáról. A *része* jelöltet csak úgy tudnánk győztesen kihozni a versenyből, ha az következő korlátsorrendet alkalmaznánk: CSAK(szeg) >> *Sj >> MIND(szeg) >> HŰ-IO(sztg). Ebben az esetben a legmagasabbra rangsorolt korlátot egyedül a *részeje* jelölt sértené, és mivel marad három olyan jelölt is, ami nem hágja át e korlátot, a *részeje* jelölt biztosan nem lehet optimális kimeneti alak. A második helyre rangsorolt *Sj korlátot egyedül a *részeje* jelölt hágja át, ez az alak sem lehet optimális kimeneti alak. A MIND(szeg) korlátot mind a *része*, mind a *rész* alak megsérti, mivel azonban a *rész* alak kétszer is áthágja a korlátot, a *része* alak nyeri meg a versenyt, hiszen e jelölt jobban megfelel a MIND(szeg) korlátnak, mint a *rész* jelölt.

Mondhatnánk, hogy az elidegenítő hatás alkalmazását a MIND(szeg), CSAK(szeg) >> HŰ-IO(sztg), *Sj korlátsorrenddel, az elidegenítő hatás alkalmazásának mellőzését a CSAK(szeg) >> *Sj >> MIND(szeg) >> HŰ-IO(sztg) korlátsorrend alkalmazásával tudjuk szemléltetni. E megoldással elsősorban az lenne a probléma, hogy nem felel meg az alapgazdagság elvének. Az optimalitáselmélet egyik fontos alapelve az alapgazdagság (Richness of the Base). Ennek következtében mindenféle elképzelhető alak lehetséges bemenetnek számít. A korlátokat és azok rangsorát úgy kell felállítani, hogy az értékelés során a bemenettől függetlenül, minden esetben

a helyes kimenet bizonyuljon optimálisnak. Azaz, ha azt szeretnénk, hogy a versenyt például a *részje* jelölt nyerve meg, a korlátjainkat olyan sorrendben kell alkalmaznunk, hogy függetlenül attól, hogy a bemenetben $tő + -jA$ vagy $tő + -A$ forma szerepel, ez a jelölt kerüljön ki optimális kimeneti alakként a versenyből.

A másik probléma a V-betoldást tartalmazó *részeje* jelölt, valamint az alanyesetű *rész* jelölt felvétele lehetséges kimeneti alakokként. A magyarban a V-betoldás nem elérhető javító stratégia, így indokolt e jelölt kihagyása a további elemzésből. Az alanyesetű *rész* jelölt alkalmazásának mellőzését is célszerűnek tartom, hiszen a morfématörleszt mint javítóstratégia alkalmazása nem játszott szerepet az adatközlők részéről a kutatótt jelenség kapcsán; a kérdés minden esetben az, hogy az ÁBJ morféma *j*-s vagy *j* nélkül álló alternánsát választja-e a nyelvhasználó. (A morféma törlésének kérdésköre további vizsgálatokat igényel, e kérdéssel azonban jelen írásban nem kívánunk a továbbiakban foglalkozni.)

Az elemzés során két korlátsorrendet kell majd alkalmaznunk. Az egyik korlátsorrenddel a *része* alakot hozzuk majd ki győztesnek a versenyből, a másik korlátsorrenddel pedig a *részje* alakot. Mindkét korlátsorrendet úgy kell meghatározunk, hogy a kívánt jelölt nyerve a versenyt akkor is, ha a bemeneti alak $tő + -jA$, illetve $tő + -A$ formában szerepel.

A (6)-os tábláról könnyen leolvashatjuk, hogy amennyiben a bemeneti alak $tő + -jA$ formában van megadva, a *részje* alak egyedül a *Sj korlátot sérti meg, a *része* alak viszont a MIND(szeg) és a HŰ-IO(sztg) korlátokat hágja át. Ha a bemeneti alaknak a $tő + -A$ formát alkalmazzuk, a helyzet annyiban változik meg, hogy a *részje* alak most már a CSAK(szeg) korlátnak sem tenne eleget, hiszen tartalmaz olyan szegmentumot, aminek nincsen megfelelője a bemenetben, a *része* alak viszont egyedül a HŰ-IO(sztg) korlátot sérti meg.

Azt látjuk tehát, hogy a *Sj korlátot mindkét bemeneti alak esetén megsérti a *részje* alak, a HŰ-IO(sztg) korlátot pedig a *része* jelölt. Valójában e két korlát alkalmazásával tudjuk úgy szemléltetni a magyar anyanyelvű nyelvhasználók részéről az elidegenítő hatás alkalmazását vagy annak figyelmen kívül hagyását úgy, hogy az elemzésünk megfeleljen az alapgazdagság elvének. A MIND(szeg) és CSAK(szeg) korlátokra nincs szükségünk, hiszen ha fölénk rangsoroljuk a *Sj és HŰ-IO(sztg) korlátokat, az a jelölt nyeri meg a versenyt, amelyik az első helyre rangsorolt korlátot nem hágja át, tehát a MIND(szeg) és CSAK(szeg) korlátoknak semmilyen beleszólása nincs a versenybe.

Amennyiben a magyar anyanyelvű nyelvhasználó idegennek érez egy szibilánsra végződő tövet, és alkalmazza rá az elidegenítő hatást, úgy a felszínen az az alak jelenik meg, amelyhez az ÁBJ *j*-s alternánsa tapad. A korátok sorrendje tehát HŰ-IO(sztg)>>*Sj lesz, és függetlenül attól, hogy milyen formában adjuk meg a bemeneti alakot.

(7) *részje*

/re:s/ + -jA	HŰ-IO(sztg)	*Sj
re:sɛ	*!	
☞ re:sjɛ		*

(8) *része*

/re:s/ + -A	HŰ-IO(sztg)	*Sj
re:se	*!	
☞ re:sje		*

Ha a magyar anyanyelvű nyelvhasználó nem érez/nem kezel idegennek egy szibilánsra végződő idegen eredetű tövet, úgy az ÁBJ morféma *j* nélküli alternánsát tapasztja a tőhöz.

(9) *része*

/re:s/ + -jA	*Sj	Hű-IO(sztg)
☞ re:se		*
re:sje	*!	

(10) *része*

/re:s/ + -A	*Sj	Hű-IO(sztg)
☞ re:se		*
re:sje	*!	

5. Összefoglalás. A magyar anyanyelvű számítógépes játékokkal játszó nyelvhasználók az angol nyelvű játékok használata során gyakran nem fordítják le az idegen szavakat, hanem azokat eredeti alakjukban, a szövegkörnyezet által megkívánt magyar toldalékkal ellátott alakban használják a játék közbeni kommunikációjuk során. Feltételezésem az volt, hogy a magyar anyanyelvű nyelvhasználók a szibilánsra végződő angol tövekhez néha az ÁBJ morféma *j*-vel álló alternánsát tapasztják. Úgy véltem, hogy e rendhagyó alak gyakrabban jelenik meg szóban mint írásban. Korábbi kutatásomban (LANTAY 2020) írott adatokat gyűjtöttem, jelen tanulmányban viszont már hanganyagokkal dolgoztam. Úgy tapasztaltam, hogy arányaiban gyakrabban jelenik meg szóban az ÁBJ morféma *j*-s alternánsa szibilánsra végződő idegen eredetű tövek után, mint írásban. E kijelentést azonban óvatosan kell kezelnünk, hiszen többen töltötték ki a tesztet írásban, mint ahányan szóban felolvasták. A jelenséget optimalitáselméleti keretben közelítettem meg, különös tekintettel arra, hogy az elemzés hű legyen az alapgazdagság elvéhez. Arra az eredményre jutottam, hogy a *Sj korlát Hű-IO(sztg) korlát fölé rangsorolásával szemléltetni lehet a magyar anyanyelvű nyelvhasználóknak az elidegenítő hatás alkalmazásának mellőzésére vonatkozó döntését. Ez esetben a versenyt az a jelölt nyeri, amelyhez az ÁBJ morféma *j* nélküli alternánsa járul. Ha a nyelvhasználó mégis alkalmazza az elidegenítő hatást, úgy a Hű-IO(sztg) korlátot a *Sj korlát fölé rangsorolja, a versenyt így az az alak nyeri meg, amelyhez az ÁBJ morféma *j*-s alternánsa tapad.

Kulcsszók: ÁBJ morféma, optimalitáselmélet, szibilánsok, elidegenítés.

Hivatkozott irodalom

- KIEFER FERENC 1991. *A magyar nyelv kutatásának általános nyelvészeti vonatkozásai. Akadémiai székfoglaló.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LANTAY GYULA 2020. Elidegenítő hatás a magyar Pc-játékosok nyelvhasználatában. In: SCHEIBL GYÖRGY szerk., *LingDok 19. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai.* JATE-Press, Szeged. 43–56.
- PAPP FERENC 1975. *A magyar főnév paradigmatis rendszere. Leírás és automatikus szintézis.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- PRINCE, ALAN – SMOLENSKY, PAUL 1993. *Optimality Theory. Constraint interaction in generative grammar.* Technical Report 2. Rutgers University Center for Cognitive Science. MIT Press, Cambridge (MA).
- REBRUS PÉTER 1998. A *-ja/-je/-a/-e/-i/-Ø* morfémáról. In: BÜKY LÁSZLÓ – MALECZKI MÁRTA szerk., *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei 3.* JATE, Szeged. 149–167.
- REBRUS PÉTER 2013. Miért nincs *j*? In: BENŐ ATTILA – FAZAKAS EMESE – KÁDÁR EDIT szerk., „...*hogyan legyen a víznek lefolyása...*” *Köszöntő kötet Szilágyi N. Sándor tiszteletére.* Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadó, Kolozsvár. 383–401.
- SIPTÁR PÉTER – SZENTGYÖRGYI SZILÁRD 2013. *Optimális esszék a magyar fonológiáról.* Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém.

The behaviour of the GPM morpheme in the language use of Hungarian PC gamers

This paper examines nouns of foreign origin with sibilants at the end and the way they behave when Hungarian native speakers inflect them with the General Possession Marker (GPM) morpheme. Unlike in the case of other sibilant-final Hungarian nouns (or what speakers identify as Hungarian nouns), some Hungarian native speakers (one of whose hobbies is to play video games in English) add a *j*-initial allomorph of the GPM morpheme to these nouns which is a highly unexpected solution. The analysis presented here uses the framework of Optimality Theory. Whenever Hungarian native speakers choose to apply a kind of estrangement method in forms involving a sibilant-final noun and the GPM morpheme, they rank the constraint FAITH-IO(syl) above the constraint *Sj, so the winner will be the candidate in which a *j*-initial allomorph of the GPM morpheme occurs; otherwise, they rank *Sj above FAITH-IO(syl) and the winner will be the candidate with an allomorph of the GPM morpheme without *j*.

Keywords: GPM morpheme, Optimality Theory, sibilants, estrangement method.

LANTAY GYULA
Szegedi Tudományegyetem